

НІМЕЧЧИНА У МОДЕРНІЙ ПОЛІТИЦІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Рец. на: Павлов Н.В. История внешней политики Германии. От Бисмарка до Меркель. – М.: Международные отношения, 2012. – 800 с.

260
— У сучасній політичній думці і коментарях експертів щодо зовнішньої політики провідних європейських держав усе що стосувалося міжнародного курсу Німеччини на усіх його етапах завжди викликало жвавий інтерес. Тому варто тримати у центрі уваги ті дослідження, котрі так чи інакше віддзеркалюють непрості процеси у політиці країни і у відносинах з сусідами упродовж досить тривалого часу. Настав час зрозуміти Іншого у непростих реаліях ХХІ століття. Саме досягненню цієї мети і слугує, на нашу думку, дослідження зовнішньої політики Німецької держави від доби Бісмарка аж до наших днів, автором якої виступає відомий російський вчений і дипломат Микола Валентинович Павлов.

Рекомендуючи дану працю зацікавленому читачеві, ми відійшли від традиційної побудови рецензії і намагаємося подати матеріал у вигляді есе, більш широкого огляду найцікавіших моментів новітньої зовнішньої політики Німеччини, роблячи наголос на сучасному її етапі в оцінках автора монографії.

Отже, підходячи до аналізу зовнішньої політики Німеччини в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст., автор цілком слушно підкреслив визначальний фактор, який призвів до внесення серйозних коректив у зовнішню політику країни. Це фактор об'єднання. У роботі особливо підкреслено, що внаслідок об'єднання двох німецьких держав ФРН як суб'єкт міжнародного права “була збережена й розширилася”. При цьому підкреслено багатоаспектний характер цієї події. Будучи набагато ширше ніж просто об'єднання нації, воно “входило складовою частиною” у вирішення німецького питання. І таке об'єднання відбулося не “залізом і кров'ю”, а мирним шляхом у процесі врахування доброї волі і згоди усіх зацікавлених сторін (с.11).

Говорячи про модифікацію німецької зовнішньої політики після об'єднання, М.В.Павлов відзначив насамперед “зростання міжнародної відповідальності держави” що стало важливим чинником формування “нової германської геополітики”. Разом з тим почали змінюватись і акценти політики ФРН у рамках європейських структур. Проблема полягала в необхідності подолання дисбалансу між “економічною й політичною роллю Німеччини”. ФРН також почала претендувати на постійне місце у Раді Безпеки ООН (с.13).

Автор майстерно і логічно продумано вибудовує ретроспекцію зовнішньої політики Німецької держави. Цікавими є сторінки монографії, присвячені добі холодної війни. Як відомо, у ранні 60-і роки проблема полягала у тому щоби відійти від негативних стереотипів 40-х-50-х років у франко-німецьких відносинах. Що, до речі, давалося нелегко. Наводяться фрагменти із споминів В.Брандта, коли той згадував, що у 1962 р. – приблизно за рік до підписання франко-західнонімецького Договору про дружбу, він буквально молив тодішнього канцлера К.Аденауера “зібратися з духом й умовити де Голля відкрити Великобританії двері до ЄЕС, щоби попередити ще більший розкол Європи”. Однак той був непохитний. “Значення мають тільки Франція і Німеччина, – казав Аденауер. – Звісно, існують ще Італія, і усяка там «бенілюксівська мілкота». Проте, якщо до двох головних діючих сил – Парижу і Бонну додається третя – Лондон, вповні може статися, що ці двоє, об'єднавшись, завдадуть збитків нам” (с.227).

Як зазначається далі у дослідженні, дискусія навколо франко-західнонімецького договору 1963 р., у силовому трикутнику США-Франції-ФРН також засвідчила про неабиякі франко-американські розбіжності. І ФРН тут грала “делікатну роль балансира”. І аж до сьогодні вона змушена лавірувати між французькими гегемоністськими претензіями й американськими великодержавними амбіціями (с.229).

Аналізу міжнародних наслідків об'єднання Німеччини автор приділяє у монографії серйозну увагу (с.542-573). Особливо це стосується важливим переговорам за формулою 2+4 в рамках загальноєвропейського процесу. Як зазначається у рецензованій праці, після оприлюднення канцлером Г.Колем відомих “10 пунктів” президент Франції Ф.Міттеран заявив групі французьких журналістів, що німецьке об'єднання уявляється йому неможливим “з пра-

вової і політичної точок зору”. Більш того, у розмові з міністром закордонних справ ФРН Г.-Д.Геншером французький політик заявив, що об’єднання Німеччини в якості “самостійної неконтрольованої держави” неприйнятне для Європи, з огляду на те, що ніколи не повинна повторитися ситуація, котра склалася у 1913 р. до початку Першої світової війни (с.549). Зазначимо, що подібні застереження лунали тоді і на Даунінг-стріт.

Зрозуміло, що зацікавленість у процесах об’єднання Німеччини висловлював у той час і Радянський Союз. Варто хоча б згадати жорстку заяву М.Горбачова 3 березня 1990 р. про неможливість включення майбутньої Німеччини в НАТО. “На це ми не можемо дати згоди. Це абсолютно виключено”, – заявив радянський лідер в одному з інтерв’ю (с.558). Нагадаємо, у ранні 60-і саме ув’язка можливого розташування радянських ракет на Кубі (літо-осінь 1962 р.) і вирішення на користь СРСР затяжної берлінської кризи 1958-1963 років дало б змогу М.Хрущову змінити співвідношення сил у геостратегічному глобальному контексті у бік “реального соціалізму” [1, с.242-244]. Зрозуміло, що у безпековому вимірі те чи інше рішення “німецької проблеми” зачіпало корінні інтереси тодішнього СРСР.

Пізніше у липні 1990 р. під час переговорів з Г.Колем в Архизі, Горбачов поступився і питання виходу об’єднаної Німеччини з блоку НАТО було вилучено з порядку денного. Загальновідомо, що на початку 1990 року Кремль був дуже стурбований внутрішніми подіями у Литві: саме тоді пріоритети зовнішньої політики СРСР стали змінюватись. Німецький дослідник Александр фон Плато зокрема зазначив, що із-за подій у Литві сама єдність СРСР виявилася під загрозою, а у випадку з Німеччиною – зачіпалася лише окраїна його сфери гегемонії. Отже, завдяки Литві, “радянська сторона на переговорах легше піддавалась тиску у німецькому питанні, й зокрема у питанні щодо членства Німеччини у НАТО” [2, с.388].

Таким чином, після складних й довготривалих переговорів 12 вересня 1990 р. у Москві міністри закордонних справ шести держав – учасників переговорів за формулою 2+4 підписали Договір про остаточне врегулювання стосовно Німеччини. Як констатує у роботі М.В.Павлов, у договорі вперше у новітній історії було зафіксовано остаточний характер зовнішніх кордонів об’єднаної Німеччини, які визначаються у “межах ФРН, НДР і Берліна”. Там же ідеться

про чітке зобов'язання “не мати і не висувати у майбутньому територіальних претензій до інших держав”. Зі свого боку ФРН, як підкреслює автор, назавжди відмовлялася, так би мовити, від тієї тоталітарного минулого – попередньої “правової позиції”, яка виходила із існування Німеччини (німецького рейху) у кордонах 1937 року (с.565).

Це було тим більш важливо, що Німецька держава, починаючи від свого виникнення у модерну добу – з 1871 р., більшу частину часу управлялася методами далекими від демократії. І до цього періоду, як слушно зауважив Норберт Еліас, Німеччина була роздроблена і управлялась автократично. Доба національного єднання тоді відбувалася “разом із зростанням влади індустріальних середніх і робітничих класів... у рамках автократичного режиму” [3, с.327]. Подоланню цих автократичних традицій, носієм яких довгий час після Другої світової війни були ФРН канцлерства К.Аденаура і “соціалістична” НДР, сприяло об'єднання німців у демократичну й оновлену державу. Хоча й після об'єднання проблеми “нарізно спрямованої” історичної пам'яті у Німеччині давалися взнаки. Як відзначає у своїй науковій розвідці, присвяченій “культурі прощання” з минулим у ФРН, сучасний німецький дослідник Едгар Вольфрам, з 1990 р. німці знаходяться у процесі формування нації, де провідну роль “відіграє пам'ять”, яка у свою чергу є виявленням історичної культури. І сьогодні історична культура ФРН має потрібний вимір – це пам'ять про націонал-соціалізм, історизація “попередньої” ФРН й подолання наслідків диктатури НДР. Усі ці фактори, в кінцевому рахунку, утворюють ситуацію в рамках якої відбувається “боротьба за формування історичних тлумачень”, котра продовжується у сучасних умовах з орієнтацією національної самосвідомості у майбутнє [4, с.221-235].

Як зазначає у рецензованій праці М.В.Павлов, саме доба 1991-1998 років стала своєрідним переломним періодом для країни, коли потрібно було вирішити проблему переходу від “формального об'єднання до реальної єдності держави і нації”, набутти своє власне нове “Я” у мінливому світі. Одне з головних завдань при цьому полягало у тому щоби домогтися вирішальних результатів у справі об'єднання Німеччини у рамках Європейського Союзу, визначивши своє місце і внесок у новий постбіполярний світоустрій (с.585).

У розділі “Нові виклики для німецької зовнішньої політики” автор наголошує на набутті ФРН нової “економічної якості” у Європі, підкреслюючи, що країна займає перше місце за населенням (82 млн. осіб) і за обсягом валового внутрішнього продукту (більше 2 трлн. євро). У сфері політики безпеки (як вагової складової зовнішнього курсу) ФРН продовжує по багатьох лініях дотримуватись “культури стриманості” що було і залишається важливою якісною характеристикою усього зовнішньополітичного курсу. Вірність йому базується на принципі “історичної відповідальності” Німеччини як винуватиці виникнення Другої світової війни – з одного боку, а з іншого – як “форпоста західної демократії”.

264 — У той же час на початку ХХІ століття спостерігається намагання з боку керівництва країни переглянути деякі зовнішньополітичні позиції, які були притаманні “старій” ФРН, виходячи з її обмеженого суверенітету (с.603). В рамках такого підходу 12 липня 1994 р. Федеральний конституційний суд ФРН виніс постанову, яка допускає використання бундесвера за межами оперативної зони НАТО в рамках участі ФРН у міжнародній системі колективної безпеки ООН. Уряд Г.Коля почав наполягати також на наданні Німеччині постійного міста у Раді Безпеки ООН. Багато хто з експертів у зв’язку з цим акцентував на необхідності вироблення лінії “нового реалізму” у зовнішній політиці оновленої ФРН. А професор Бонського університету Крістіан Гаке підкреслив у зв’язку із цим: не дивлячись на імідж країни як “цивільної сили”, потрібно застосовувати усі наявні засоби для самоствердження, формула якого має передбачати “більше Бісмарка і менше Габермаса”.

Причому, як вірно зазначається у монографії М.В.Павлова, ФРН у перше десятиліття ХХІ ст. віддавала перевагу не двостороннім відносинам, а усе більше посилалася на спільну міжнародну й безпекову відповідальність ЄС. Сьогодні для Німеччини важливо, щоби ані Франція, ні Росія, ні сама ФРН не концентрувалися на традиційних двосторонніх взаєминах, що може викликати ситуацію, коли іншу країну кожна з держав буде сприймати або ж як головного партнера, або у якості основного конкурента. Після цього автор детально викладає базові орієнтири зовнішньої стратегії ФРН на початку ХХІ століття. Вони такі – ФРН є невід’ємною частиною ЄС; країна й надалі буде розширювати співробітництво з НАТО як базовим інструментом “стабільності і безпеки Європи”; найважливішим не-

європейським партнером залишаються США, з якими ФРН підтримуватиме “тісні і дружні відносини”; посилення правового базису ОБСЄ як єдиної загальноєвропейської організації безпеки; реформування ООН і перетворення її у дієздатну організацію для вирішення міжнародних проблем з подальшим отриманням Німеччиною статусу постійного члена Радбезу ООН; і насамкінець, традиційне зміцнення відносин з усіма сусідами ФРН, особливо з Францією і Польщею, а у Східній Європі – з РФ і Україною “шляхом підтримки демократичних правових, соціальних і ринкових реформ у цьому регіоні” (с.664-665).

Особливого значення у контексті можливого розширення ЄС займали і займають німецько-турецькі взаємини. Ідеться насамперед про перспективи інтеграції Туреччини у “велику Європу”. У ФРН сьогодні існує дві точки зору з цього питання – “проти” і “за” прийом Туреччини у ЄС. Скептики (як у добу канцлерства Г.Шрьодера, так і у період А.Меркель) наголошували на тому, що Туреччина з точки зору географії не належить до більшої частини Європи, а її політична культура значною мірою відрізняється від європейської. До того ж, країна не дотримується демократичних принципів західного взірця. В економічному плані Туреччина також слабка ланка – середній дохід на душу населення складає лише 22% від середнього показника у ЄС. Отже, “комбінація економічної слабкості й демографічної міці” не робить привабливим у середньостроковій перспективі прийом Туреччини до ЄС, – констатує автор (с.686-687).

265

Серйозну увагу у монографічному дослідженні приділено зовнішній політиці “Великої коаліції” і діяльності канцлера ФРН А.Меркель у перший період її діяльності у 2005-2009 роках (с.715-782). Саме на цей період припадає головування ФРН в ЄС – січень-червень 2007 р. У добу коаліції Німеччина з успіхом головувала у G-8, намагаючись залучити до її роботи країни Третього світу, які швидко розвивалися. Багато у чому, завдячуючи ідеям А.Меркель, змогла зреалізуватися ідея Великої двадцятки. ФРН також підтримала серйозні інституційні зміни в ЄС: насамперед це було пов’язане з виробленням й ратифікацією Лісабонського договору. Важливими напрямками стали також боротьба за досягнення і зміцнення єдиного європейського платіжного простору; вироблення єдиної загальноєвропейської стратегії у сфері енергопостачання. У роботі відзначено і те, що до кінця 2007 р. було утворено Єв-

ропейський технологічний інститут. Показово, що населення ФРН позитивно оцінило підсумки головування ФРН в ЄС – 76% охарактеризували їх як “важливі”, а 65% німців вітали членство в ЄС (с.724-726). Не випадково, впливовий журнал “Форбс” упродовж 4 років канцлерства А.Меркель визнавав її найвпливовішою жінкою у світі.

Підводячи підсумки рецензійному огляду фундаментальної праці М.В.Павлова, підкреслимо що у 2006-2010 роках він перебував на дипломатичній службі, працюючи радником російського посольства у Німеччині. Цікаво відзначити, що дослідник дещо раніше – у 2001 р. випустив у світ досить фундаментальний курс лекцій країнознавчого характеру для студентів і слухачів факультетів іноземних мов. І характеризуючи новітню Німеччину на перших сторінках праці, автор зазначив: ФРН – це не просто “промислово розвинута країна у центрі Європи, а цілий світ, що включає у себе такі поняття як стабільність, надійність, довіра” [5, с.6].

266

Говорячи про перспективи ФРН у новому десятилітті, автор написав, що основний акцент робитиметься на “активне втягнення Лондона” у франко-німецькі зусилля по просуванню євроінтеграції і буде також пов’язаний з посиленням “взаємодії” в рамках глобальних форумів, зокрема у “Групі восьми” (с.789). Зауважимо однак, що Історія як завжди внесла власні корективи: “вісімка” знов перетворюється у G-7, а Британія, як нещодавно заявив Д.Камерон, намагатиметься покинути ЄС у 2017 році. Час покаже...

Однак слід завжди пам’ятати про гіркі сторінки європейської та німецької історії, які ніколи вже не повторяться. Як зазначив З.Бжезинський, на початку ХХ століття Європа перебувала на вершині світової могутності, але минуло якихось 30 років – і вона знищила сама себе. “Усе сталося так швидко, бо Європа не змогла пристосувати злету агресивної та дедалі могутнішої імперської Німеччини до тодішньої європейської системи. Це схоже на виклики, пов’язані зі зростанням сучасного Китаю у теперішній новій Азії” [6, с.123]. Отже, варто замислитися над цими уроками минулого й сьогодні, діючи гнучко й обережно у середньостроковій перспективі.

І на завершення ще раз підкреслимо важливість і своєчасність праці М.В. Павлова. Специфіка й унікальність проведеного автором дослідження полягають передусім у зваженому, вільному від

стереотипів холодної війни комплексному аналізу діяльності Німеччини на міжнародній арені – від доби Бісмарка й фактично до початку другого десятиліття нового віку, коли ФРН перетворилася у “м’якого гегемона” Європи і намагається керуватися у зовнішній стратегії на глобальному й регіональному рівнях демократичними принципами.

Джерела та література:

1. Веттиг Г. Н.С.Хрущев и Берлинский кризис 1958-1963 годов: Политика угроз и возведение Берлинской стены. – М.: РОССПЭН, 2007.

2.Плато А., фон. Объединение Германии – борьба за Европу. – М.: РОССПЭН, 2007.

3. Еліас Н. Про німців. – К.: Юніверс, 2010.

4. Wolfrum E. Der Nationalsozialismus im öffentlichen Bewusstsein der Bundesrepublik Deutschland. Kulturen der Vergangenheitsaufarbeitung 1949-1999 // Bilanz: 50 Jahre Bundesrepublik Deutschland. – St.Ingbert, 2001.

5. Павлов Н.В. Германия на пути в третье тысячелетие. Пособие по страноведению. – М.: Высш. школа, 2001.

6. Бжезинський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади. – Львів: Літопис, 2012.